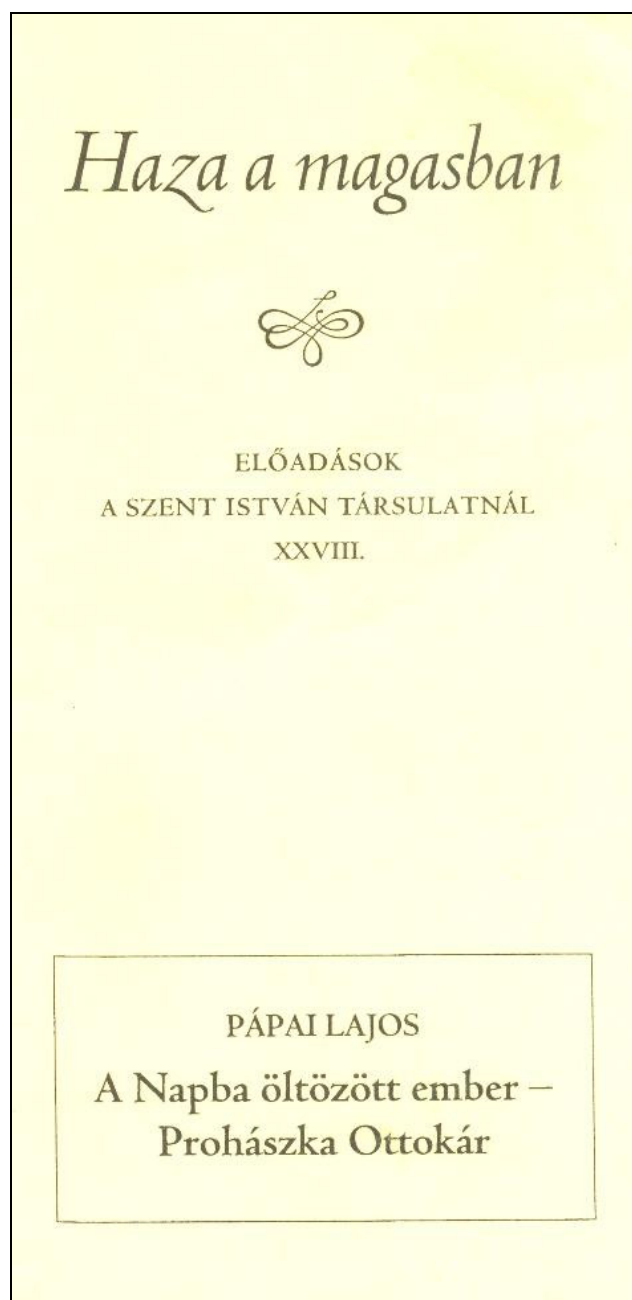

Pápai Lajos

A Napba öltözött ember – Prohászka Ottokár

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Pápai Lajos

A Napba öltözött ember – Prohászka Ottokár

Előadások a Szent István Társulatnál – XXVIII.

Sorozatszerkesztő

Farkas Olivér

és Sarbak Gábor

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című füzet elektronikus változata. A füzet 2006-ban jelent meg a Szent István Társulat kiadásában az ISBN 963 361 821 5 azonosítóval. Az elektronikus kiadás a szerző engedélyével készült. A könyvet lekipásztorni célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerzőé és a Szent István Társulaté.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
A Napba öltözött ember – Prohászka Ottokár.....	4
Felhasznált irodalom.....	12

A Napba öltözött ember – Prohászka Ottokár

Sík Sándor így összegezte Prohászka Ottokár hatását: „Prohászka legnagyobb, egyetemes jelentősége az a nagyszerű szintézis, amellyel harmonikus egységbe fogta az egész tradicionális kereszténységet és a huszadik század egész eleven kultúráját, amellyel kielégítő feleletet adott a korabeli ember legégetőbb problémáira.” (Sík Sándor. In: Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár a „Napbaöltözött ember”*. Gondolat, 1994. 7. lap)

Mivel az elmúlt korszakok, és nemcsak a kommunizmus 40 éve – elég egyoldalúan kezelték a magyar zseniket, nekünk mindent meg kell tenni, hogy ne merülhessenek feledésbe, vagy ferde beállítás ne legyen uralkodó velük kapcsolatban.

Prohászka mindenekelőtt apostol volt, „Prohászkaiban az evangéliumi ember jelent meg, aki életével és tanításával bizonyosságot akar tenni arról, hogy a modern világban nemcsak lehet, hanem kell is élni az evangéliumot.” (Belon Gellért. – Vass Péter. In: Gergely Jenő i. m. 9. lap)

De az apostol személyében csodálatos egységbe olvadt: a tudós, jövőbe látó, lényegét észrevező gondolkodó, az író és költő, a szociális reformer, a misztikus, a szent.

Ma Prohászka-ról elsősorban mint teológusról, katolikus gondolkodóról szeretnék szólni, aki kb. 50 évvel előzte meg korát, és több gondolata a II. Vatikáni Zsinaton nyert megerősítést. Ugyanakkor röviden szeretnék majd szólni egy-két más kérdésről is vele kapcsolatban.

A századforduló táján egy nagy krízis volt a Katolikus Egyházon belül, ezt nevezzük modernizmusnak, ami nagyon összetett probléma, tulajdonképpen szoros és történelmi értelemben a gondolkodás krízisét jelentette a katolicizmuson belül a XIX. század végén, a XX. század elején. Nem volt ez egységes rendszer, legfeljebb az elítélése által lett egységessé, amikor 1907-ben a *Lamentabili* dekrétummal, és ugyancsak 1907-ben a *Pascendi* enciklikával X. Pius elítélte. Mégis bizonyos közös vonásokat lehetett találni a modernista szerzőknél. Ez végül is törekvés volt arra, hogy kiszabaduljanak egyfajta olyan teológiából, amit úgy írnak most le, hogy „szklerózisos” teológia volt, a skolasztikus fogalmakat ismételtette, miközben a történelem, a természettudomány, a bibliatudomány fejlődött, és azt mintha nem is vették volna észre, csak ismételtették tovább a skolasztikus gondolatokat.

Aztán jelentett egy törekvést ez, hogy újra fogalmazzák a hitet, amit a modern ember számára is elfogadhatóan meg lehet fogalmazni, és hogy igazolják a kereszténység alapjait, de most már egy történetkritikai háttérben és összefüggésben. A modernizmus tehát egy kísérlet volt arra, és az egyházon belüli kísérlet, hogy az egzegézisben, a történelemben, a teológiában valamiféle újat hozzanak, azonban ez olyan gondolkodási mederben jött létre – ha szabad így mondani –, ami gyanakvóvá vált minden dogmatizmussal szemben, és kedvezett a szövegek magyarázatának és új módszereinek. Törekedett feltölteni az egyházi tudomány, tudományosság hiánygödreit. Egyébként Németországban a XIX. század végén az egyetemeken egész sor katolikus, liberális irányzat létezett, és egy katolikus reformgondolat alakult ki, de azért azt nem lehet mondani, hogy ez valamiféle kapcsolatban volt a szigorúan értelmezett modernizmussal.

Angliában meg kell említeni Tyrrellt, aki 1909-ben halt meg. Itáliában a modernizmus főleg a szociális akció és a valláskultúra területén jelent meg R. Murrival, valamint S. Minocchival és E. Buonaiutival. Ez utóbbival a későbbi XXIII. János pápa is kapcsolatban volt, és amikor pápa lett, előkereste a róla szóló följegyzéseket és följelentéseket, és odaírta melléje tintával, hogy „soha életemben nem voltam modernista. XXIII. János”. A modernizmus igazában akkor robbant, amikor megjelent Alfred Loisynek a kis híres piros könyve, a *L'Évangile et l'Église*, tehát az *Evangélium és Egyház*, Párizsban 1902-ben, ami

valójában egy történelmi apológia volt. De nem a római szisztémának, tehát a hagyományos skolasztikus teológiának, hanem a „felvilágosult katolicizmusnak”, ami tulajdonképpen nem volt más, mint Adolf Harnack egy könyvére való válasz. Harnack e könyve: *Das Wesen des Christentums*, valójában a liberális protestantizmus történelmi apológiája volt. Loisynek a művét úgy ítélték meg, mint ami veszélyes a hitre, még inkább a hozzáfűzött magyarázatait, amelyek az *Autour d'un petit livre* című munkájában jelentek meg 1903-ban. Publikációinak a száma, az érdeklődés, amit kiváltott, aztán állásfoglalásai az egzegézis és a teológia területén azt okozták, hogy őt tekintették a „par excellence” modernistának.

Természetesen nem soroljuk a modernisták közé azokat, akik, bár újítkók voltak, de megőrizték a távolságot a modernizmus tanbeli irányjaival szemben. Így pl. Maurice Blondel, aki a katolikus apologetikának az egyik megújítója volt, Laberthonnière vagy J. M. Lagrange OP, a neves biblikus. Nem szabad a modernizmust illetően túl gyorsan szellemi szülőséget tulajdonítani Kantnak, Schleiermачernak, Renannak vagy Newmannek. Loisy tézisei főleg a fundamentális teológiát érintették, mivel a modernista vállalkozásnak a központjában mindig a kinyilatkoztatás teológiája volt, és annak az egyházban való fejlődése. Loisy a „Nagy Kinyilatkoztató” címet adta Krisztusnak. Egyébként, hogyha valaki figyelmesen olvassa Hans Küngnek a *Christ sein* című könyvét, akkor ott is valami hasonlót talál. Nem is annyira a személye, személye misztériuma miatt adta neki a „Nagy Kinyilatkoztató” címet, hanem mert ő az szerinte, aki a legvilágosabban és legerőteljesebben fogta fel a kapcsolatot Isten és ember között. Ez a percepció, ez a felfogás a központjában van tanításának, mivel Krisztus szerepe az, mondja ő, hogy leleplezze azt, ami minden ember mélyén létezik, hogy jobban megérttesse önmagában azt, amit Loisy úgy nevezett, hogy „révelation primitive”, tehát egy elsődleges kinyilatkoztatás, egy „révelation inexplicée”, tehát még nem magyarázott kinyilatkoztatás, amit az ember hordoz, bele van írva szintén az ösztöneibe, a vallásos öntudat mélyére, és ezt kell aztán kibontani.

Szerinte tehát személyében, életében, tanításában Jézus nyilvánvalóvá tette azt, amit az ember úgy homályosan mindig megértett. Idézek tőle: „Isten kinyilatkoztatja magát az embernek az emberben, és az emberiség belép Istennel egy isteni közösségbe” (*L'Évangile et l'Eglise*, 268. lap). G. Tyrell, az angol modernista szerző szintén a kinyilatkoztatás témájával foglalkozott, és azt mondta, hogy a kinyilatkoztatásban nincs igazságközlés, mivel ez egy aktusa Istennek, akivel a hívő misztikus kapcsolatba lép. Tehát egy bizonyos meg nem fogalmazott, nem fogalmi kapcsolat jön létre az Isten és a hívő között, és aztán ezt később egyfajta prófétai ismeretben kifejtik azok, akik erre hivatottak, melynek elemeit a korából meríti a próféta, aki befogadja a kinyilatkoztatást. Nyilván, hogyha a mai modern biblikumot tanulmányozza valaki, akkor látja, hogy mennyi megoldatlan probléma volt akkor, amire próbáltak keresni a választ, és nagyon sok zseniális meglátás is volt a gondolkodásukban, még ha szélsőséggé is vált egy bizonyos ponton. A vallásos tapasztalat, minden kinyilatkoztatás szíve egy ajándék, amit Isten minden embernek megadhat. De a „típus-tapasztalat”, mondja ő, ami normaszerepet tölt be a hívőknél, az Jézus tapasztalata, és a vele direkt kapcsolatban álló apostoloké. Szerinte a hit kifejezéseinek nincs semmiféle realitásértéke. Tiszta szimbólumok, amelyeket a kor kulturális helyzete kondicionál, de mégis hasznosak számunkra, hogy kiváltsák bennünk a kinyilatkoztatás és a hit tapasztalatát.

Nos, mikor Prohászka hazajött Rómából, és itt kezdett tanítani, olvasni, írni, akkor ő is ismerte és használta Eduard Le Roy híres könyvét: *Dogme et critique*, amelyben a dogmaértelmezésről gyűjtötte össze a vitáit. Mikor írta *Az intellektualizmus túlhajtásai* című akadémiai székfoglaló disszertációját, aztán *A modern katolicizmus* című füzetét és egy karácsonyi cikkét, ami *Több békességet* címmel jelent meg, ezt is használta. Szabó Ferenc jezsuita atya mondta, hogy könyvtárában megvolt Le Roynak a könyve, és Prohászka személyes jegyzetei is ott voltak a lapok szélén. Jó, hogy csak az ismeretelméleti résszel foglalkozott, mert még nagyobb baja is lehetett volna, ha a többit is kezdi ismertetni, hiszen

így is ezt a három kis írását 1911-ben indexre tették. Ennek ellenére, bár modern volt, nem volt modernista, és azokat az alapvető pontokat megtaláljuk az írásaiban, amelyekben Le Roy könyvének pozitív oldalait fölhasználja, és a negatív oldalait el tudja kerülni.

Nézzük meg most Prohászkanak a véleményét egy-két olyan témában, ami később a zsinaton is előkerült.

A *Soliloquiában* írta 1919-ben: „Mi a lényeg az Egyházban? Az, ami a kereszténységben az égből jött, s mint isteni erő lépett a világba, szellem és lélek és élet volt, s történelmi csak akkor kezdett lenni, amikor emberi viszonyok közé lépve azokban elhelyezkedett. Sok alakja volt azon kezdve, mikor az Egyházat így jellemzi: »Credentium autem erat cor unum et anima una« (ApCsel 4,32), azaz: »a hívők sokaságának egy volt a szíve-lelke«. A ius canonicum, az egyházi szervezet tekintélye megvolt lényegében, de a kapcsolatot a »cor unum et anima una« jellemezte a gyakorlatban. Sok-sok alakot öltött azóta is végig a történelmen, másokat keleten, másokat nyugaton, és ugyancsak különbözőket a klasszikus középkori, újkori Egyházban. Ezeket a történelmi formákat az államok, az uralkodó nézetek, a társadalmi fejlődés, a gazdasági élet határozták meg. Ezek jönnek, mennek, maguk is változnak, s változásukkal az egyházi formák reformját magukkal hozzák. Így lehet valami bizonyos időben egyházi s egyházas, ami előbb nem volt az, és megfordítva: lehetséges, hogy valami megszűnt egyházasnak lenni, ami előbb az volt. Annak megítélése aztán, hogy mikor kell valamit, s hogyan behozni, hogy mi jó és korszerű, mi felel meg az igényeknek úgy, hogy a lelki életet fejleszti, nagy nézeteltérést, s különféle állásfoglalást tűr meg és főleg két irányban osztja el a szellemeket: haladó és maradi irányban, aszerint, amint némelyek inkább a múltnak megszentelt hagyományait akarják fönntartani, még akkor is, ha azok nem szolgálják a lelki életet és azokat ősi garnitúraképpen a szeszélyes idők forgandóságának feláldozni nem akarják; míg ellenben mások nem kisebb szeretetből az Egyház iránt, de talán nagyobb megértésével az új idők igényeinek, az új formákat sürgetik. Ez utóbbiak szeretetének bátornak is kell lennie, mely nemcsak küzdeni kész a konzervatív elemek nehézkességével, de a rossz értelemben vett modernizmus vádját is nagylelkűen el tudja viselni, s a gyanúsítást szívére nem veszi. Így volt ez mindig, sokféle félreértés, ragaszkodás és féltés, hatalmi vágy, egyéni érzések, rokon- és ellenszenvek és szenvedélyek járnak az egyháztörténetben is. Miért is ne? Hiszen emberi története ez az isteni erőnek!” (Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek* III. Székesfehérvár 1977. 26–29.

Prohászka nagyon lényeges dolognak tartotta azt, hogy az Egyház a maga tanításával beilleszkedjen a kornak a kultúrájába, műveltségébe, tudományába. És akkor rengeteg érdekes dolgot lehet látni, amiken az ember meglepődik, ezeket milyen régen írta, és mennyire modernnek tűnnek még ma is. Például a hit- és a természettudománnyal kapcsolatban csak egy-két idézet. „Értsük tehát a helyzetet, és állítsuk bele a kereszténységet a kultúrvilágba, megfelelő belátást teremtve a régi igazságokba, és érvényesítvén azokat a modern érzésben. Kössük össze a természetet a természetfölötti világgal, a szabadságot a tekintéllyel, földi célokat az örök céllal. Ne rögzítsük az örvényeket, hanem építsünk rajta hidakat. Ne hegyezzük ki az ellentéteket az Egyház s kultúra közt, s ne azonosítsuk a kultúra művét a hitetlenséggel, hanem tartsunk feléje, segítsük a profán kultúrában ki nem elégített lelkeket igaz, mély pünkösdi hitünk őseréjével és melegével.” (*Modern katolicizmus*, 1990, 135–136. lap.)

Bár tudja, hogy lehetnek összeütközések, mégis kijelenti: „Teljesen keresztény alapon állni a hit és erkölcs dolgában, de a XX. század kultúrvilágában élni” (uo. 136. lap). A *diadalmas világnézet* című könyvét így kezdi: „Lehet-e a keresztény világnézetet beleállítani a mai kultúrvilágba? Ez az én problémám” (Prohászka Ottokár: *A diadalmas világnézet*, Székesfehérvár 1925. Pro Domo. III.). „A kultúra sok új gondolatot vet föl, e gondolatokat le kell foglalnunk, s e világosság mellett egyre arra az égi fényre kell utalnunk, mely fény, s nem vívmány, s melyet nem lehet kimagyarázni sem természetrajzi evolúcióval, sem történelmi

fejlődésből. Így tettek a Gergelyek, Vazulok, Ágostonok az antik kultúrával, s így Szent Tamás az arab, zsidó világnézettel, s mit teszünk mi? Kövessük őket” (uo. VII. lap). Vagyis az új kultúrának a lehetőségeit megkeresztelni. Csak úgy érdekességként írtam ki egy-két dolgot, hogy hogyan nézte ő a századfordulón pl. a fejlődélmélet kérdését. Elkerülte a konkordizmust, vagyis a geológia, paleontológia napi állása és a bibliai teremtéstörténet egyeztetését, amely eleve téves út és megközelítés. A Galilei-ügy kapcsán II. János Pál pápa is idézte Baronius szavait: „A Szentlélek nem azt adta tudunkra, hogy hogyan forog az ég, hanem hogy hogyan jutunk az égbe”. Vagyis a Biblia nem természettudományos ismereteket akar közölni, hanem a korabeli emberek világnézetét, kultúráját felhasználva, vallási, üdvösségünkre vonatkozó igazságokat. (Lásd: Szabó F.: *Keresztények az ezredfordulón*, 337. lap.)

A *Föld és Ég* című kötetében azt írja: „A darvinistákkal szemben az igazi álláspont az, hogy hangoztassuk, hogy az ember nem állat, hogy van ember és állat között lényeges lénytani különbség, mely az emberben az értelem, az erkölcs, a vallás világát teremti meg. Ezen kívül ne állítsunk semmit. Ne mondjuk, hogy az anatómiai különbségek oly nagyok, hogy az evolúció elő nem teremthette az embernek testét. Hátha előteremtette? Hátha az emberi szervezet tényleg nem közvetlenül teremtett az Istentől, hanem kifejlett az evolúció skáláján?! A mi tézisünk nem az, hogy az embernek van a majomtól lényegileg különböző szervezete, hanem hogy van lényegileg különböző természete” (ÖM/IV, 67. lap). „Az evolúciót illetően senkinek sem tanácsolom, hogy azt lehetetlennek tartsa; azt nem szabad állítani. Valamint sok a túlzás, s az émelygős filozofálás az evolucionisták táborában: így lehet túlzás köztünk is; és ha ők sok bakot löttek idéttlen állításaikkal, nekünk magának a gondolatnak a visszavetését nem szabad ezekre a túlzásokra alapítanunk” (I. m. 69. lap). „A szentírási elbeszélés a világ természettudományos fölértésében nem állja utunkat. A Szentírásnak idevonatkozó részeit úgy fogjuk fel, hogy Isten kinyilatkoztatta Ádámnak önmagát és művét, a teremtést. Víziókban adta elő neki az Úr a teremtés történetét, oly alakban, amelyben azt az első ember s a nagy emberiség megérthette. E víziók célja az embert az ő viszonyáról Istenhez, a világhoz kioktatni; céljuk nem tudomány, hanem vallás” (I. m. 75. lap). Másik megjegyzése még, hogy: „A legnaivabb részlete a Szentírásnak az asszony teremtése” (I. m. 75. lap). „Szerencsétlen túlzásnak tartjuk némely teológusnak a kísérletezését, hogy a bordával való keletkezésnek, ha nem is szó szerinti értelmét, de legalább azt a jelentését megmentsék, hogy az asszony tényleg a férfiból származott” (I. m. 76. lap).

Szabó Ferenc írja: „Prohászka helyesen látja, hogy Isten a világfejlődést a teremtő okság révén lendíti előre, és nem nyúl bele állandóan »kívülről« a fejlődés folyamatába. Ezt fejezi ki a Szent Tamás-i elv az első és másodlagos okokról, ezt fogalmazta meg tömören Teilhard de Chardin, akinek eszméihez oly közel állnak Prohászka meglátásai: »Dieu fait se faire les choses«. Isten cselekvővé teszi a dolgokat (és az embereket), nem pedig helyettük cselekszik” (Szabó Ferenc: *Keresztények az ezredfordulón*, Budapest, 2001. 337. lap). Aztán a Szentírás értelmezésével kapcsolatban: „Természettudományos tartalmat keresve a Genézisben, a Szentírás tekintélyének is ártottak, s a természettudósok ellenszenvét is magukra hártották. Viszont természettudósok is hozzászórtak a gyűlölködéshez, és az Írás-értelmezőknek hibája miatt magát az Írást akarták hitelétől megfosztani. Ez is, az is betegség” (ÖM/IV/162. lap).

Prohászka már 1907-ben ezt írta: „Lehetséges, hogy a Pentateuchusnak mostani formájában nem Mózes a szerkesztője, s sokkal későbbre, talán Sámuel idejébe, vagy még későbbi korba kell a compilációnak keltét tűznünk. Az Egyház tana a Szentírás sugalmazásáról érintetlen marad, jóllehet a nézet Mózes szerzőségéről elváltozik” (*Modem katolicizmus*, 149. lap). Aztán a kultúra területét nem szűkítette le csak egyszerűen az Egyház, a teológia és a természettudomány viszonyára, hanem számára ez kapcsolatban volt az életnek minden konkrét komoly kérdésével. Így például a szociális kérdéssel. 1916. április

25-én írja a naplójában. „Még azt sem jegyeztem föl, hogy elsütöttem a nagyágyút az OMGE gyűlésén, és beadtam a földosztásról indítványomat. Röviden jeleztem s okoltam meg, hogy miért (...). Máris megkezdődött a sajtóvélemények árama; a Világ is borzasztóan kifent, s kapok iratokat és telegramokat mindenfelől. Igazán nagy követ dobtam a »Velencei« magyar tóba, ebbe a széles, sekély vízbe. Most kavarog, gyűrűzik. Lehet mindenféle kifogást emelni e javaslat ellen; de azt el kell ismerni, hogy a népet magyar keresztény irányban kell földdel megtámogatni, no és a latifundiumok igazán megérték a megosztásra már nálunk is” (Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek* I. Székesfehérvár, 1997. 402. lap).

Aztán egy másik idézet, amikor a '19-es forradalom alatt gondolkodik a változásokon, és azt mondja: „Ne akarjunk restitúciót. Az sohase volt egészen, de szociális forradalmaknál teljesen lehetetlen. Ne vezessük tovább a rovatok kimutatását, hogy liberális vagy konzervatív, feudális vagy demokratikus. Még kevésbé fonjunk reakciós ostorokat a népnek a háttára (...), ezt káplársorban álló katonalelkek szeretik (...). Kultúrát nem lehet teremteni plakátokkal (...), – Új világot sem azzal, hogy kifordítjuk a régít. (...) Nézzünk szét: Megbíznak-e azokban az elemekben, a vezetőkben, a politikai, gazdasági, kulturális törvényszéki új organizációban?” (Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek* III. Székesfehérvár, 1997. 223. lap). Itt arra hívja fel a figyelmet, hogy ilyen nagy változások idején nem szabad soha restitúcióra gondolni. Aztán utána egy nagyon érdekes leírás van, amiben leírja a '19-es első kommunizmussal kapcsolatban tapasztalatát az egész akkori társadalomról. Beszél itt a tisztikarról, beszél a népről, beszél a kereszténységről, a papságról, szerzetesekről. Azt mondja: „A nép eszményi célokra nem kapható. A vallást pszichikai igénynek nézi, de csak a falusi templomtoronyról nyíló látóhatárban. A kultúra, a kereszténység hősies kitartásra s vértanúságra nem számíthat nála. A blazírt és tyúkeszű intelligenciánál ez még inkább az eset. Annak szerepe a meghunyászkodás, s a kenyérkaraj melletti megvonulás. Panem... panem! Más probléma nincs. Az erkölcsi eszmény s a kenyér ütközésében az előbbi inponderabile lévén, quantité négligeable [elhanyagolható mennyiség]”. Aztán a papságról szól: „No és a papság? Az általános beijedésben s bugyogó töltésben a szerzetesek vezettek; becsületes kivételt a zirciek, bencék, no meg az igazi rendek tettek, s aláírtak a hittagadást. Nem vártam tőlük sokat (...) Mindezek után pedig szemnyitogatás kell, látni kell. Vakok vagytok, kik vezettek? Kik lopták el meggyőzésünket, kik húzták ki gerincünket, oltották ki eszményünket, kik vetettek zizániát?” Ugyanakkor természetesen előre is lát, és az események mögött meglátja a történelem Urának cselekvését is. Amikor a tapasztalata az volt, hogy a saját házából kiűzték, ott a forradalmi vezetők berendezkedtek, végighányták a lépcsőházat, folyosót, Krisztus-szoborra rálöttek részegen, és így tovább, ő mégsem azt mondta, hogy itt a világ vége, hanem a következőt: „A nagy történelmet az Isten csinálja; hiszem, hogy kigöngyölyíti az idők vásznát, s ráveti zseniális alkotással tervrajzait. Emberek az ő napszámossai; ott szerepelnek lelkükkel, szenvedélyeikkel (...) Hát bizalom a világalakításba: jó erős kézben van; bizalom, ha a szociális állam körvonalai bontakoznak, ha mindenkinek hoz; az Isten megcsinálja. Most csak a mocskos fickókat látni öklükkel, s hallani, s szagolni mosdatlan szájuk köpködését; de azért az új világ közeledtét érezzük, a sorsa fordulását, a világtörténelmi dráma új felvonását!” (Prohászka i. m. 31–32. lap)

Amikor aztán megtörtént a kommün bukása, akkor a következőt írta: „Ne akarjon itt letörni senki munkást, senki szegényt és proletárt! Én vagyok az első, s remélem, velem tart e részben minden, a kor szükségletit s a haladás irányát meglátó ember, aki minden reakciót, mely elnyomást, megtorlást, jogfosztást jelent, elítélek és a pokol fenekére, ahová való, kívánok. Ellenkezőleg, azt hiszem és vallom, hogy (...) ha égő, s vágyó szemmel tartunk szemlét a magyarság jövőjének valamit ígérő tényezői fölött: akkor ezeket elsősorban a munkásrétegekben, az ipari munkás, a földműves osztályokban reméljük föltalálhatni. Uralkodó osztályokból nem kérünk, azoknak végük van, legyen is, de vezető osztályokat ezentúl is tisztelünk és igénylünk” (Sík S.: In: *Gárdonyi, Ady, Prohászka, Pallas*, 1928. 343.

lap.) Mindezek után szeretnék visszatérni a modernizmus vádjára, s Prohászka akadémiai székfoglalójára: *Az intellektualizmus túlhajtásaira*. Tulajdonképpen megtévesztő a cím, mert ő nem az intellektualizmusról, hanem a racionalizmusról beszélt, és közben így is használta írásaiban. Eredeti kézírata jóval bővebb, mint a kinyomtatott szöveg, pontosan megjelöli a forrásait, így Ed. Le Roy *Dogme et critique* című könyvét is. Ed. Le Roy közvetítette számára Bergson és Blondel gondolatait is. Prohászka nem vallotta a modernizmus elveit, de rokonszenvezett Le Roy, Bergson és Blondel bizonyos nézeteivel, főleg az intuíció és a cselekvés döntő szerepére vonatkozó ismeretelméleti meglátásaikkal. (Lásd: Szabó Ferenc: *Keresztények az ezredfordulón*, Távlatok, 2001. 347. lap.)

Prohászka úttörő megfogalmazásaival kapcsolatban – melyekben évtizedekkel megelőzte korát – alkalmazni kell az alapelvet: „ami a katolikus Egyházban hangzik el, azt katolikusán kell értelmezni”. Összefoglalva elmondhatjuk: Prohászka nem modernista volt, hanem modern.

Rómában, az „ad limina” látogatáson felvettem a Szenttéavatási Kongregáció bíboros-prefektusa előtt Prohászka kanonizálásának kérdését. Megemlítettem Felici bíborosnak, hogy Prohászka indexre tétele már nem lehet az akadály, hiszen egyrészt II. János Pál pápa a Germanicum jubileumán nagy dicsérettel emlegette nevét, másrészt II. János Pál pápa kezdeményezte a neves dominikánus biblikus M. J. Lagrange OP boldoggá avatási eljárását, akit a modernista viták idején ugyancsak megcenzúráztak.

Felici Card. humorosan jegyezte meg: „Ha szent akar lenni, ne írjon sokat”. Majd 1999. február 18-án levélben megírta, hogy végignézve a Kongregáció irattárát, ott hivatalosan a boldoggáavatási eljárást soha nem indították el.

Prohászka esetleges boldoggáavatásával kapcsolatban főleg két problémára szokták felhívni a figyelmet. Az egyiket már említettem, Felici bíboros tréfás megjegyzése kapcsán: „Ha szent akar lenni, ne írjon sokat!”, Prohászka sokat írt, és annak ismeretéhez-megítéléséhez teljesen otthon kell lenni a XIX. század végének, XX. század elejének minden szellemi mozgásában Európában és hazánkban is. Mindazok fordítása egy világnyelvre sem problémamentes. Írásai egy részét naplójába írta, ahol nyomon követhetjük gondolkodását, fejlődését, problémázgatásait. Ezek nagy részét nem is kiadásra írta.

Indexre tétele közül egyre több irat kerül elő. Az világos, hogy modern – de nem modernista – nézetei sokakat megijesztettek, főleg ami társadalmi reformjait illeti. Így aztán elindult ellene a belső áskálódás. Írásaiban minden bizonyonnyal lehetett félreérthető teológiai megfogalmazásokat találni, főleg környezetükből kiragadva őket. Sajnos a katolikus alapelvet nem vették figyelembe: „ami a katolikus Egyházban hangzik el – katolikusán kell érteni”. Ma már – hála Istennek – az indexre tétel ténye nem akadály a boldoggáavatásnak.

A másik probléma lenne Prohászka valós vagy vélt antiszemizmusa. Ennek megközelítéséhez a tényekből kell kiindulni. Az első ilyen tény, hogy Prohászka püspök 1927-ben halt meg. Így az antiszemitizmusnak a hitleri holokausztba tetőződő folyamatáról még nem lehetett tudni. Sok megjegyzését – főleg a nem nyilvánosságnak szánt naplójában – nyilván másként fogalmazta volna meg 1945 után. Írásait, megjegyzéseit is „szituálni” kell, vagyis el kell helyezni a kor publicisztikájában. S ha valaki beleolvass a kortárs szocialista, kommunista vagy polgári radikális újságok egyházzal kapcsolatos cikkeibe, akkor megjegyzéseit még nagyon is visszafogottnak fogja érzékelni.

A túlhaladott feudális struktúrákat és a korabeli vadkapitalizmust elítélő Prohászka reakcióit segít megérteni, ha figyelembe vesszük, hogy mind a tőkés-kapitalista vonalon, mind a baloldali, radikális, szocdem irányzatokban jelentős volt a zsidók szerepe. Gergely Jenő írja: „A történelmi irodalom, beleértve az egykor magát marxistának vallót is, meggyőzően bizonyította a magyarországi, sőt a közép-kelet-európai polgári fejlődés jellemző vonásaként az igen dinamikus zsidó etnikum ebben játszott kiemelkedő, esetenként

és helyenként meghatározó szerepét. Ennek elsorolása nélkül is kézenfekvő, hogy a bárholnan jövő kapitalizmuskritika szembetalálta magát ezzel a ténnyel.

A nem valláserkölcösű indíttatásnak ezt általában azzal hidalták át, merő materiális és ökonomikus argumentációval, hogy a tőke, a kapitalizmus nemcsak nemzetközi, hanem etikailag is indifferens, további sikeres vagy sikertelen működése ezektől független. (Szabó Ferenc szerk.: *Prohászka ébresztése*, Bp., 1996. 200. lap.)

Ha mindezekhez hozzávesszük Prohászka személyes emlékeit a '19-es kommünről, annak vezetőiről, sok minden érthetőbbé válik írásaiból.

Ugyanakkor Prohászka nem azonosult azokkal a jobboldali radikális kapitalista kritikákkal, amelyek minden baj forrásának, mintegy bűnbaknak a hazai zsidóságot tették meg.

Gergely szerint: „A problémát némileg leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatjuk: nem az a választóvonal, hogy ki volt istenhívő keresztény vagy istenhívő zsidó, hanem az, hogy ki helyezkedett a valláserkölcösöt elvető radikális liberális vagy szocialista platformra – ami részint együtt járt egyfajta nemzeti közömbösséggel is –, és ki nem”. (Gergely, i. m.: 201. lap.)

Prohászka szerint van jó zsidó és rossz zsidó, ahogy van jó keresztény és rossz keresztény, van magyar hazafi, s van, aki méltatlan erre a névre.

1920. május 30-án írta naplójába: „»Keresztény kurzus« kereszténység, keresztények nélkül! Ez a baj, hogy e hordónak nincs feke; e pártnak nincs alap, szirt a lába alatt.”

Gergely Jenő szerint: „A fő cezúrák, a törésvonalak tehát az ő társadalomfelfogásában a társadalmi igazságosság és igazságtalanság, a hit és a nemhit, a hazafiság és a hazátlanság mezsgyéjén húzódnak.” (I. m. 201. lap.)

A forradalom után elfogadott ún. „*numerus clausus*” törvény, amit Prohászka is támogatott, egyértelműen ellenkezik az emberi jogokkal és a jogállami normákkal. S ezt ki kell mondani. Mi, mai katolikusok – nyugodtan kimondhatjuk, hogy a II. Vatikáni Zsinat *Dignitatis humanae* nyilatkozata után, ha lehetőségünk lenne, akkor sem támogathatnánk semmiféle „*numerus clausus*”.

De természetesen semmi erkölcsi, jogi alapjuk nincs ennek támadására azoknak, akik 1989-ig támogatták és megvalósították a hívő keresztények, másként gondolkodók elleni „*numerus clausus*”, csak nem 6%-ban, mint 1920-ban, hanem 0%-ban!

Gergely Jenő írja: „Prohászka – szerintünk – világosan látta, hogy a törvényjavaslat nem faji törvény, hanem társadalmi kérdésekben foglal állást. Ugyanis a »*numerus clausus*« elsősorban az erkölcsi feddhetetlenséget és a nemzethűség szempontjából való politikai megbízhatóságot állította döntő kritériumként a felvételt kérőkkel szemben. Függetlenül attól, hogy keresztény vagy zsidó volt-e az illető; csak ezután következett az a kitétel, hogy az izraelita vallású felveendő az országos arányszámuknak megfelelő 6%-ot tehetnek ki. (...) A *numerus clausus* reakció (...) aktus volt, (...) s ez az egyenlőség elvét sértette. Csupán azért foglalkoztunk ennyit e kérdéssel, mert a törvényt – s körül Prohászka szerepét – nem tartjuk az 1938-tól induló zsidótörvények közvetlen előzményének, netán az első zsidótörvénynek.” (Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár, a „Napba öltözött ember”*. Gondolat, Bp. 1994. 196–197. lap.)

Egyik utolsó írásában: „*Zsidó testvéreimhez*”, olyan gondolatokat fogalmaz meg, amelyekkel szintén több mint 50 évvel megelőzte korát. Nemcsak a II. Vatikáni Zsinat *Nostra Aetate* című nyilatkozatához közelít, hanem világosan kifejti a kereszténység zsidó eredetét, és „zsidó testvéreit” így szólítja meg: „Tartsátok azt, amit a próféták a jövőre nézve mondtak, s akkor nem fogjátok megvetni azt, amit Krisztus hozott. – Ne mondjátok, hogy nem veszitek el, mert ti zsidók vagytok. Krisztus is az volt, sokkal inkább, mint ti. Sőt éppen mert zsidók vagytok, jövendölések alapján álltok, s nem szabad a régihez mereven

ragaszkodnotok, hanem lélek szerint abba a jobb jövőbe kell átlépnetek: krisztusiakká kell lennetek! Nem a faj végett él az ember, nem azért, hogy a fajban, amennyiben az csak múlt, elmerüljön; hanem azért él, hogy benne, hitében s szeretetében az egész nem lelkiisége magasabbra emelkedjék.” (Schütz: ÖM/XXII/346. lap.)

Prohászka szavaival zárom előadásomat: „Ó Krisztus-arc! Homályban állunk; a sötétség végtelen perspektívái nyílnak körülöttünk, mit nézzünk ki belőlük? (...) Ez éjben légy te a mi vízióink, dicsőséges és szép Krisztus! Halljuk a zűrzavarnak éjében a küzdő, törtető génuszok harci kiáltását, mely azt üvölti: keressük a jobbat! De mi azt feleljük: éljen a legjobb, s leborulunk előtted s imádunk téged!” (Prohászka Ottokár: *A diadalmas világnézet*, Székesfehérvár, 1925.141. lap.)

Így fejezte be *A diadalmas világnézet* című könyvét az a Prohászka, akit Gárdonyi szép kifejezésével így nevezünk: „A napba öltözött ember”.

Felhasznált irodalom

- Szabó Ferenc S.J.: *Keresztények az ezredfordulón*. Bp. 2001.
- Péter Hebblethwaite: *Jean XXIII. Le pape du Concile*. Bayard, Paris, 2000.
- Emile Poulat: *Histoire, dogme et critique dans la crise moderniste*. Albin Michel, 1996, Paris, 3e Édition.
- Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár „A napbaöltözött ember”*. Gondolat, 1994.
- Szabó Ferenc (szerk.): *Prohászka ébresztése*. Bp., 1996.
- Prohászka Ottokár. *Naplójegyzetek I., II., III.*, Székesfehérvár, 1997.
- Prohászka Ottokár: *Modern pünkösd*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2005.
- Szabó Ferenc S.J.: *Prohászka Ottokár időszerűsége*. Kairosz Kiadó, Bp., 2006.
- Prohászka Ottokár: *A diadalmas világnézet*. Székesfehérvár, 1925.
- Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka*. Pallas, 1928.
- Schütz Antal: *Prohászka Ottokár Összegyűjtött munkái I–XXV*. Szent István Társulat, Bp., 1929.
- Claude Bressolette: *Modernisme*. 748–750. lap. In: Jean-Yves Lacoste: *Dictionnaire critique de théologie*. puf. Quadrige, 1998.
- René Latourelle–Rino Fisichella: *Dictionnaire de théologie Fondamentale*. Cerf. Paris, 1992.
- Normand Provencher: „Modernisme”. 875–879.